

Гросул В.А., Іванова Т.П.

ТЕНДЕНЦІЇ СУЧАСНОГО РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВ РЕСТОРАННОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНІ ТА ХАРКІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

У статті досліджено сучасний стан розвитку сфери ресторанного господарства України та Харківського регіону. Проаналізовано динаміку розвитку роздрібного товарообороту, оцінено тенденції зміни кількості закладів підприємств ресторанного господарства та залучення інвестицій в індустрію ресторанного бізнесу. На основі аналізу визначені особливості та обґрунтовані перспективи розвитку підприємств ресторанного господарства в Харківській області.

Ключові слова: підприємство ресторанного господарства, ресторанний бізнес, тенденції розвитку, динаміка роздрібного товарообороту, інвестиції.

Постановка проблеми. Особливість розвитку підприємств ресторанного господарства полягає у обслуговуванні різних категорій споживачів та наданні їм послуг у сфері громадського харчування. Розвинене ресторанне господарство є запорукою розвитку економіки країни в цілому, динамізм галузі обумовлює появу різних типів підприємств ресторанного господарства, що дозволяє повністю задовольняти потреби споживачів та є одним з перспективних елементів діяльності туристичного сектору економіки. Трансформаційні зміни, які відбулися в останній час в сфері громадського харчування, спричинили зростання рівня прибутковості галузі та підвищенню рівня ліквідності капіталу. Отже, дослідження основних тенденцій розвитку ресторанного господарства в країні та за її регіонами має вагоме практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Постійний динамізм розвитку ринкових відносин і посилення конкуренції об'єктивно вимагають особливої уваги до проблем розвитку ресторанного господарства, оскільки застосування у практику прогресивних форм і методів обслуговування, формування нових видів послуг визначає перспективи діяльності суб'єктів господарювання у ресторанному господарстві. Різноманітні фундаментальні аспекти розвитку ресторанного господарства висвітлено в працях зарубіжних та вітчизняних вчених, серед яких особливо заслуговують на увагу наукові праці: М. Гінда [5], В. Дорошенко [2], Л. Іванової [9], О. Кравченко [10], Г. П'ятницької [4], Т. Шталь, О. Кот,

А. Дядін [6] та інших провідних вчених. Проте, поряд із накопиченими науковими напрацюваннями з цієї проблематики питання дослідження сучасних тенденцій розвитку підприємств ресторанного господарства потребують подальшого науково доопрацювання.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає в виявленні ключових перспективних тенденцій розвитку підприємств ресторанного господарства України та Харківського регіону. Для реалізації поставленої мети у межах даної статті вирішено наступні наукові завдання: проведено динаміку розвитку роздрібного товарообороту підприємств ресторанного господарства; проведено аналіз тенденцій розвитку загальної кількості закладів підприємств ресторанного господарства; визначено типи закладів підприємств ресторанного господарства; виявлено вподобання національних кухонь ресторанного господарства; виокремлено особливості розвитку підприємств ресторанного господарства в Харківській області.

Опис основного матеріалу дослідження. В Україні сукупність усіх закладів громадського харчування прийнято об'єднувати поняттям "ресторанне господарство". У загальному розумінні ресторанне господарство – це галузь національного господарства, основу якої становлять підприємства, що характеризуються єдністю форм, організації виробництва й обслуговування споживачів, які розрізняються за типами та спеціалізацією [1]. Зазначимо, що використання зазначеного вище поняття в нашій державі офіційно почалося з 2004 р., коли ним було замінено термін "громадське харчування" й у сучасній термінології під терміном "ресторанне господарство" розуміють вид економічної діяльності суб'єктів господарської діяльності щодо надання послуг із задоволення потреб споживачів у харчуванні з організацією дозвілля або без нього [2, с.28]. Економіка ресторанного госпо-

© Гросул Вікторія Анатоліївна, д.е.н., професор, зав. кафедри економіки і управління, Харківський державний університет харчування та торгівлі, м. Харків

Іванова Тетяна Павлівна, старший викладач, кафедра економіки і управління, Харківський державний університет харчування та торгівлі, м. Харків

дарства представляє собою інтегровану галузь підприємницької діяльності, яка орієнтована на організацію виробництва їжі, наданні сервісних послуг населенню та максимізації прибутку.

Перехід України до ринкових відносин сприяв усуненню багаторічної державної монополії у сфері харчування. Процеси приватизації призвели до змін форм власності багаточисельних кафе, їдалень, ресторанів радянського типу, для яких характерним було: обмежений асортимент і традиційний небагатий сервіс. Зміни форм власності і власників цих підприємств висунули на перший план питання забезпечення прибутковості підприємств ресторанного господарства. Між підприємствами ресторанного господарства виникла реальна конкуренція. В Україні поступово почав відроджуватися реальний ресторанний ринок, підпорядкований економічним законам попиту і пропозиції, а також конкуренції [3, с.85].

Характерною особливістю ресторанного господарства є те, що воно поєднує всі чотири фази розширеного відтворення: виробництво, розподіл, обмін і споживання. У господарсько-організаційному аспекті ресторанне господарство об'єднане з торгівлею, оскільки реалізація продуктів харчування в закладах харчування відображає роздрібний товарооборот, що є складовою в загальному товарообороті державної і кооперативної торгівлі. За характером організації виробництва підприємства ресторанного господарства схожі з підприємствами харчової промисловості, однак, на відміну від підприємств харчової галузі та роздрібної торгівлі, у ресторанному господарстві поряд з реалізацією продукції організовується її споживання та надання споживачам різних послуг [4, с.58].

Як визначає у своїй роботі М. І. Гінда [5, с.302], ключова мета діяльності підприємств ресторанного господарства полягає в задоволенні потреб населення в організації харчування та дозвілля за допомогою вироблених або купуваних продуктів та послуг.

Аналіз літературних джерел дозволив виділити основні принципи організації обслуговування в ресторанному господарстві [5, с.303], а саме 1) задоволення потреб населення в продукції і послугах; 2) створення комфортних умов в торгових залах; 3) відсутність негативних явищ, пов'язаних з процесом обслуговування споживачів; 4) зростання рентабельності роботи підприємств ресторанного господарства за рахунок впровадження нових видів продукції та послуг; 5) відповідність видів послуг постійно змінюються смакам споживачів, вимогам ринку.

У даному аспекті заслуговує на увагу погляд вчених Т. В. Шталь, О. В. Кот, А. С. Дядін,

якими зазначається: «... для сучасного етапу розвитку ресторанного бізнесу характерна тенденція зростання кількості різноманітних концепцій організації на локальному ринку, що забезпечує, з одного боку, підтримку одне одному, а з іншого створює конкурентне середовище, яке сприяє підвищенню рівня якості, залученню більшої кількості споживачів і, як результат, збільшенню прибутку. Перспектива розвитку підприємств ресторанного господарства, на їх думку, є те, що український ринок ресторанних послуг ще не достатньо насичений, і навіть якщо попит падає, це означає лише зменшення відвідувань споживачів ресторанних послуг та середнього чеку, а не повне закриття підприємств ресторанного господарства» [6, с.138].

Основні тенденції розвитку підприємств ресторанного господарства за такими критеріями як: рівень роздрібного товарообороту, кількість закладів ресторанного господарства, кількість посадкових місць визначають зміну якості добробуту населення в період зміни економіко-політичного вектору життя країни. Така особливість пов'язана з тим, що діяльність підприємств ресторанного господарства певним чином залежить від купівельної спроможності споживачів, розвитку мереж ресторанного господарства та асортиментної забезпеченості наданими послугами.

Проведене дослідження стану розвитку ресторанного господарства в Україні та Харківській області протягом 2010-2015 рр. дозволило виявити основні загальні тенденції за різними критеріями відбору, про що свідчать дані Державного комітету статистики України та Харківської області, які узагальнено та представлено у таблиці 1.

У ході проведеного дослідження було встановлено, що роздрібний товарооборот закладів ресторанного господарства протягом аналізованого періоду характеризується статичністю, оскільки темпи розвитку не значні, проте загальні тенденції розвитку ринку ресторанних послуг в Харківській області повністю відповідають загальнодержавним тенденціям. Так, у 2011 році обсяг роздрібного товарообороту в Україні становив 11 369 млн грн, що на 19,56% більше порівняно із 2010 роком. В той же час обсяг роздрібного товарообороту в Харківській області за аналогічний період склав 719 млн грн, що на 19,63% більше порівняно із 2010 роком та складає 6,33% від загального товарообороту всіх закладів ресторанного господарства країни. Протягом 2012-2013 рр. середній темп зростання роздрібного товарообороту в Україні та Харківській області складав відповідно 6,82% та 11,5%.

Таблиця 1

Динаміка розвитку роздрібного товарообороту підприємств ресторанного господарства в Україні та Харківській області протягом 2010-2015 рр. [7, 8]

Період	Роздрібний товарооборот ресторанного господарства України, млн грн.	Темп росту, %	Роздрібний товарооборот ресторанного господарства Харківської області, млн грн.	Темп росту, %
2010	9509	-	601	-
2011	11369	119,56	719	119,63
2012	12259	107,83	829	115,30
2013	12935	105,51	887	107,00
2014	10882	84,13	727	81,96
2015	12187	111,99	871	119,81

У 2014 році економіка України відчула наслідки політичної та згодом економічної кризи, що мало вплив на динаміку обсягу товарообороту підприємств ресторанного господарства. Негативні тенденції розвитку роздрібного товарообороту ресторанного господарства обумовлені наступним: по-перше - значне знецінення гривні вплинуло на кредиторську заборгованість підприємств ресторанного господарства перед банківськими установами; по-друге – сприяло зниженню платоспроможного попиту на послуги підприємств ресторанного господарств, оскільки на перше місце вийшли питання задоволення первинних потреб. Так, у 2014 році обсяг роздрібного товарообороту в Україні становив 10 882 млн грн, що на 15,87 % менш порівняно із 2013 роком. Аналогічна тенденція зменшення обсягу товарообороту підприємств ресторанного господарства була і в Харківському регіоні, так розмір товарообороту склав 727 млн грн, що на 18,04% менше за попередній рік, а питома вага регіону в економіці країни зменшилась лише на

3%. Проте вже у 2015 році підприємствам ресторанного господарства вдалося пристосуватися до нових умов зовнішнього середовища та підвищити рівень обсягу роздрібного товарообороту на 11,99% в Україні та на 19,81% в Харківській області порівняно із 2014 роком. При цьому слід врахувати, що на зростання обсягу товарообороту підприємств ресторанного господарства значно вплинув ціновий фактор (за даними Державної служби статистики України індекс цін на продукти харчування зріс в 2015 році на 40,1% порівняно із 2014 роком). Проте у 2015 році розвиток ресторанних мереж відбувався в основному за рахунок оновлення форматів наданих послуг, оптимізації витрат, що також вплинуло на зростання товарообороту.

Незважаючи на позитивну динаміку зростання роздрібного товарообороту підприємств ресторанного господарства, мережа закладів в Україні та Харківській області поступово скорочується (табл.2).

Таблиця 2

Динаміка розвитку загальної кількості закладів підприємств ресторанного господарства в Україні та Харківській області протягом 2010-2015 рр. [7, 8]

Рік	Україна				Харківська область			
	Кількість підприємств РГ (за КВЕД), одн.	Темп росту*, %	Кількість посадочних місць у всіх закладах РГ, тис	Темп росту, %	Кількість підприємств РГ (за КВЕД), одн.	Темп росту, %	Кількість посадкових місць у всіх закладах РГ, тис	Темп росту, %
2010	4785	100	1620	100	1,59	100	116	100
2011	4744	99,14	1595	98,46	1,651	103,84	115	99,14
2012	4751	100,15	1571	98,50	1,687	102,18	118	102,61
2013	4343	91,41	1521	96,82	1,651	97,87	117	99,15
2014	4147	95,49	1472	96,78	1,573	95,28	112	95,73
2015	4132	99,64	1464	99,46	1,544	98,16	109	97,32

За даними Міжнародної асоціації готелів і ресторанів у світі функціонує 8,1 млн підприємств ресторанного харчування. У цій сфері діяльності зайнято 48 млн осіб. Доходи світової сфери послуг ресторанного харчування перевищують 700 млрд дол. США щорічно, причому на заклади, розміщені в Північній Америці, припадає 51 % усіх надходжень. Згідно з результатами досліджень у 103 країнах один заклад ресторанного харчування у середньому припадає на 477 жителів. У країнах, що відносяться до групи з низькими доходами населення, цей показник збільшується до 618 осіб, а у країнах, що відносяться до групи з середніми і високими доходами, – скорочується до 268 осіб [9, с.121].

Аналізуючи тенденції розвитку загальної кількості закладів підприємств ресторанного господарства в Україні та Харківській області протягом 2010-2015 рр. (таблиця 2) слід зазначити, що загальне зниження кількості підприємств ресторанного господарства вплинуло на зниження рівня забезпечення населення закладами харчування та кількість посадкових місць. Проведений аналіз показав, що упродовж 2010-2015 рр. кількість підприємств ресторанного господарства в Україні скоротилась на 13,6 % та у 2015 році становила 4132 одиниць. Проте в Харківській області кількість об'єктів зменшилась лише на 46 одиниць (або на 2,8%), що можна характеризувати як стійкий розвиток підприємств ресторанного господарства в регіоні. При цьому, кількість посадкових місць в регіоні протягом 2010-2015 рр. скоротилась лише на 5,2% або на 6 тис. місць, в той час як в цілому по Україні кількість посадкових місць зменшилась на 8,2% та склала 109 тис.

Оцінка рівня забезпеченості населення України закладами ресторанного господарства на 10 тис.осіб складає 9 одиниць, а в Харківській області – 5 одиниць. Кількість посадкових місць в закладах ресторанного господарства на 10 тис.осіб в Україні – 344 місця, а в Харківській області – 403 місця. Проте слід зазначити, що згідно з наказом № 1111 від 12.10.2009р. «Про затвердження Нормативів забезпеченості місцями в закладах ресторанного господарства та Порядку застосування нормативів забезпеченості місцями в закладах ресторанного господарства», рівень забезпечення посадковими місцями для міста з населенням більше 1 млн осіб має складати 7,5 тис. місць. Відповідно до цього зроблено висновок стосовно наявності значного незадіяного потенціалу та існування можливостей щодо подальшого збільшення об'єктів ресторанного господарства та їх роздрібного товарообороту. Такі виявлені

резерви виступають визначальним фактором при формуванні стратегії розвитку підприємств ресторанного господарства та наголошують на важливості використання інструментів маркетингового планування та необхідності застосування нових форматів бізнес-моделі в діяльності підприємств.

В Україні ресторанна справа ще не досягла міжнародного рівня і перебуває лише на стадії зародження. Динамічний розвиток цього виду економічної діяльності обумовлює появу закладів ресторанного господарства різних типів і ціннових категорій, що дає споживачам можливість обирати такий заклад ресторанної сфери, що найбільш підходить для них за всіма критеріями. [10, с.106]. В нашій державі за характером торгово-виробничої діяльності серед підприємств ресторанного господарства виділяють ресторани, кафе, бари, буфет, закусочні, ідальні, кафетерії, фабрики-заготівельні, фабрики - кухні, домові кухні, а також заклади, які надають послуги мобільного харчування [11, с.109].

Стан розвитку будь-якої галузі економіки прямо залежить від грошових потоків. Не є виключенням і сфера ресторанного господарства. Як зазначають провідні фахівці в галузі оцінки тенденцій розвитку підприємств ресторанного господарства [2,3,5,10,13] інвестування в ресторанний бізнес є вигідним, оскільки період окупності складає лише 2,5 роки, а рівень рентабельності коливається в діапазоні від 15-30%. В той же час порівнюючи з рентабельністю виробництва, де період окупності більше 6 років і рівень рентабельності від 3% до 4%, стає очевидним, що обрана галузь дослідження є інвестиційно привабливою для інвесторів.

Стійкою тенденцією останніх років стало залучення інвестицій в індустрію ресторанного бізнесу. До галузі виявляють певний інтерес великі українських та іноземні інвестори. Однією з тенденцій розвитку ресторанного господарства стає зростання частки мережевих проєктів. За різними оцінками частка мережевих підприємств становить 25-35% підприємств ресторанного господарства і продовжує збільшуватися [5, с.303]. Незважаючи на зростання частки мережевих підприємств в Україні, динаміка інвестування в основний капітал в країні та Харківській області має певні відмінності, що наочно представлено на рисунку 1.

За даними Державного комітету статистики України в галузь ресторанного господарства у 2015 році було інвестовано 427,2 млн грн, що на 47% менше, ніж у 2012 році та на 5,17% порівняно із 2014 роком. Загальний розмір інвестицій протягом 4 років поступово скорочується. В той же час, розмір інвестицій в розвиток підприємств

ресторанного господарства в Харківській області зростає. Так, у 2013 році в розвиток підприємств ресторанного господарства в Харківській області було інвестовано 8,9 млн грн, що на 28,91% більше порівняно із обсягом інвестицій 2012 року. Падіння рівня інвестування на 84,36% у 2014 році можна пояснити політичною кризою в країні та нестабільністю ситуації в регіоні (потік біженців, зміна пріоритетів). При цьому слід акцентувати увагу на відновлення процесу інвестування у 2015 році. У 2015 році обсяг

інвестицій в сферу ресторанного господарства Харківської області збільшився на 140,3% порівняно із 2014 роком. Підводячи підсумок зазначимо, що інвестиції в сферу ресторанного господарства в цілому в країні значні, галузь є привабливою для інвесторів, головний акцент потрібно поставити на впровадження інноваційних проєктів та нових форматів бізнес-моделей розвитку підприємств ресторанного господарства, як основного чинника забезпечення стійких конкурентних переваг у довгостроковій перспективі.

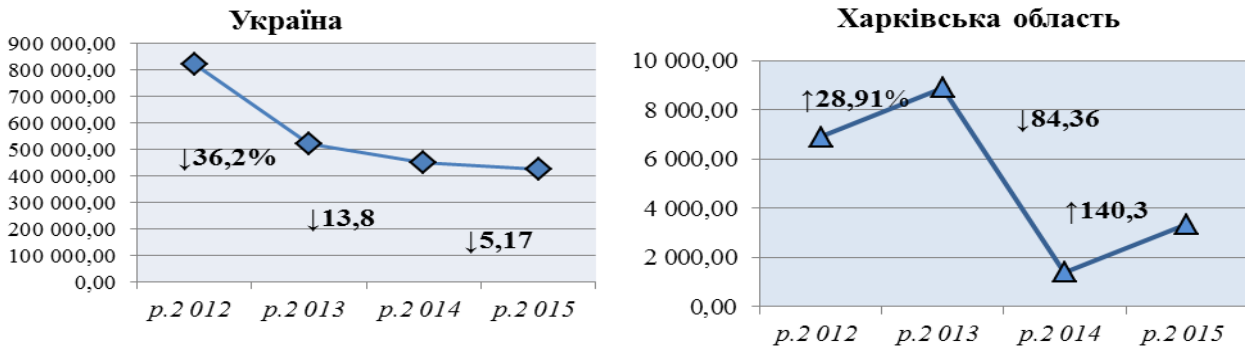

Рис. 1. Інвестиції в капітал підприємств ресторанного господарства в Україні та Харківській області за період, тис.грн. [7, 8]

Дослідження сучасних тенденцій розвитку підприємств ресторанного господарства Харківської області дозволило виявити фактори впливу та визначити перспективні тенденції ресторанного бізнесу (рисунок 2).

Проведене дослідження дозволяє зробити висновок про те, що тенденції на ринку підприємств ресторанного господарства досить тісно пов'язані з рівнем соціально-економічного розвитку держави, характером динаміки доходів та структурою витрат населення, зміною кон'юнктури споживчого ринку, зміною структури попиту та пропозиції, зміною споживчих запитів та переваг та рівнем автоматизації бізнес-процесів. На сучасному етапі ресторанне господарство зіштовхується з різного роду проблемами, проте має перспективи розвитку. Так, характерні для сучасного періоду вітчизняної економіки України кризові явища в соціально-економічній сфері обумовлюють перспективну тенденцію у зміцненні акцентів підприємств ресторанного господарства на національну кухню. Ураховуючи загальну проблему зниження реальних доходів населення в перспективі є створення мереж підприємств ресторанного господарства, що належать підприємствам торгівлі. Це призведе до цінової доступності страв ресторанного господарства різним категоріям споживачів. Зміна культури споживання актуалізує необхідність впровадження ефективних маркетингових комунікацій. Оскільки як

складова частина комплексу маркетингу комунікаційна політика виступає одним з основних інструментів цілеспрямованого формування потреб, попиту і товарної орієнтації споживачів на ринку послуг, невід'ємним елементом в системі нецінової політики стимулювання збуту кулінарної продукції (наприклад, створення спеціальних додатків на стільникові телефони дозволяє розширити коло споживачів шляхом розсилки запрошень, купонів і повідомлень про знижки новинки в меню та ін.). Зміна споживчих запитів та переваг призводить до необхідності розширення спектру додаткових послуг, що сприятиме найбільш повному задоволенню потреб клієнтів, а отже, забезпечить підвищення рівня конкурентоспроможності підприємства ресторанного господарства та зміцненню його конкурентної позиції на ринку. Майбутнє вітчизняного ресторанного бізнесу, його успіх і перспективи нерозривно пов'язані з автоматизацією бізнес-процесів. Підвищення вимог споживачів до якості організації сервісу та, відповідно, вимог власників до організації роботи персоналу призводить до необхідності підвищення рівня інформатизації бізнес-процесів, що дозволить полегшити управління всіма аспектами бізнесу від закупівлі сировини до планування великих заходів, банкетів, а також підвищенню ефективності організації податкового, бухгалтерського та управлінського обліку.

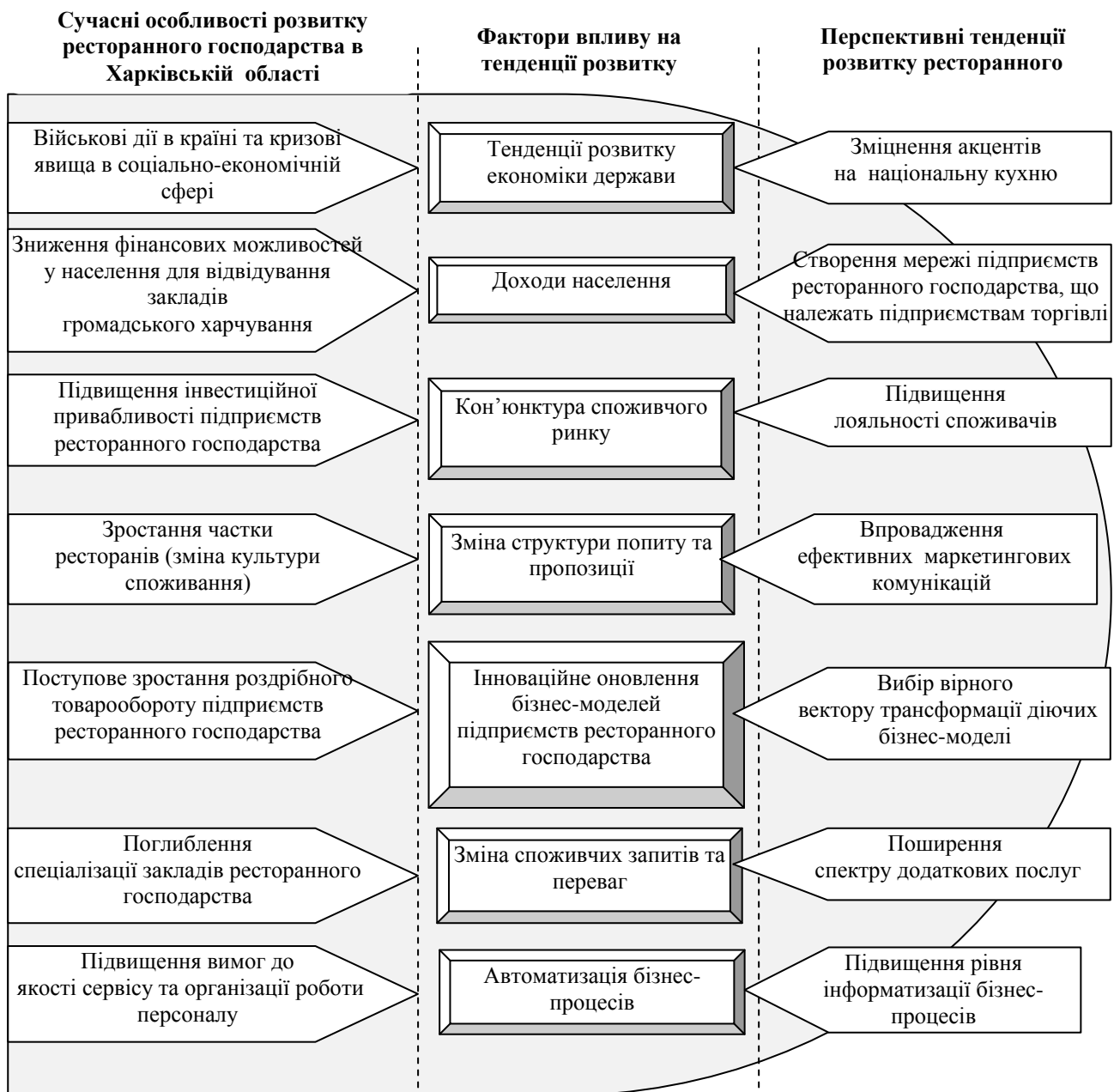

Рис. 2. Особливості розвитку підприємств ресторанного господарства в Харківській області *

* Авторська розробка

Таким чином, забезпечення сталого розвитку сфери ресторанного господарства Харківської області та України в цілому можливо на основі інноваційного оновлення діючих бізнес-моделей і розробки нових форматів бізнес-моделей підприємств даної сфери. Оскільки саме бізнес-модель описує цінність, яку підприємство ресторанного господарства пропонує клієнтам, відображає його здатність, перелік партнерів, необхідних для створення, просування і постачання цієї цінності клієнтам, відносини капіталу, необхідні для отримання стійких потоків доходу. В сучасних умовах, коли життєвий цикл навіть найуспішніших бізнес-моделей є досить коротким, для переважної

більшості учасників глобальної конкуренції впровадження бізнес-інновацій стає важливим інструментом завоювання ринків і їх стратегічної оборони від конкурентів. При цьому слід зазначити, що у бізнес-інноваціях вирішальну роль має вдала підприємницька ідея, виявлення нової споживчої потреби і точне поєднання способу її задоволення з ефективним попитом на основі нестандартних форматів і методів створення і просування споживчої вартості цільовим клієнтам закладу ресторанного господарства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розвиток підприємств ресторанного господарства в Харківській області залежить від

загальних тенденцій розвитку економіки країни в цілому, а також кон'юнктури ринку та нових прогресивних бізнес-моделей розвитку. Результати проведеного дослідження свідчать, що галузь є не достатньо розвиненою, що свідчить про наявність значного незадіяного

потенціалу до розвитку та можливості щодо освоєння нових сегментів ринку. Перспективи подальших досліджень будуть полягати в обґрунтуванні методичного інструментарію вибору оптимальної стратегії розвитку підприємств ресторанного господарства.

ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Організація послуг харчування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://generation.at.ua/load/knigi/organizacija_poslu.
2. Дорошенко В. Територіальна організація підприємств ресторанного господарства України / В. Дорошенко, К. Дмитрієва // *Географія* : зб. наук. праць. – 2011. – № 58. – С. 27-30.
3. Оцінка конкурентоспроможності підприємств ресторанного господарства [Текст] : монографія / Т.В. Андросова [та ін.] ; Харк. держ. ун-т харчування та торгівлі. – Харків : ХДУХТ, 2010. – 144 с.
4. П'ятницька Г.Т. Ринок ресторанного господарства України: сучасний стан і перспективи розвитку / Г.Т. П'ятницька // *Економіст* : зб. наук. праць. – 2004. – № 4. – С. 57-61.
5. Гінда М.І. Тенденції розвитку ресторанного господарства. Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції "Актуальні проблеми економіки та управління в умовах системної кризи" (м. Львів, 29.11.2016 р.). - Львів: МАУП, 2016. - Ч.1. - 360 с. - С.301-306.
6. Шталь Т.В. Сучасний стан та тенденції розвитку ресторанного господарства України та Харківського регіону / Шталь Т.В., Кот О.В., Дядін А.С. *Вісник Львівської комерційної академії*. - 2011. Серія Економічна. Випуск 38. - С.137-141.
7. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
8. Головне управління статистики у Харківській області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kh.ukrstat.gov.ua/>.
9. Іванова Л.О. Моніторинг світового ринку готельних і ресторанных послуг: навч. посібник / Л.О. Іванова, О.М. Музика. – Львів: «Магнолія 2006», 2012. – 226 с.
10. Kravchenko O.M. Development tendencies of Ukrainian Restaurant Industry / I.I. Sokoly, O.M. Kravchenko // *Wirtschaft und Management: Theorie und Praxis: Sammelwerk der wissenschaftlichen Artikel*. – Vol. 1. – Verlag SWG imex GmbH, Nurnberg, Deutschland, 2014. – 448 с. – С. 105 – 110.

REFERENCES

1. Orhanizatsiia posluh kharchuvannia. [Organization food services]. Retrieved from http://generation.at.ua/load/knigi/organizacija_poslu [in Ukrainian].
2. Doroshenko, V., K. Dmytriieva (2011). Terytorialna orhanizatsiia pidpriemstv restorannoho hospodarstva Ukrayiny [Territorial organization catering enterprises of Ukraine]. *Heohrafiia : zb. nauk. Prats.* 58, 27-30. [in Ukrainian].
3. Androsova. T. V. (2010). Otsinka konkurentospromozhnosti pidpriemstv restorannoho hospodarstva [Evaluation of the competitiveness of enterprises restaurant business]. *Kharkiv : Khark. derzh. un-t kharchuvannia ta torhivli. –KhDUKhT*, 144. . [in Ukrainian].
4. Piatnytska, H.T.(2001). Rynok restorannoho hospodarstva Ukrainy: suchasnyi stan i perspektyvy rozvytku [Evaluation of the competitiveness of enterprises restaurant business]. *Ekonomist : zb. nauk. Prats* 4, 57-61. [in Ukrainian].
5. Hinda, M. I. (2016). Tendentsii rozvytku restorannoho hospodarstva. [Trends in the restaurant business]. *Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii "Aktualni problemy ekonomiky ta upravlinnia v umovakh systemnoi kryzy"*, 1, 301-306. [in Ukrainian].
6. Shtal, T. V., Kot O. V., A. S. Diadin (2011). Suchasnyi ta tendentsii rozvytku restorannoho hospodarstva Ukrainy ta Kharkivskoho rehionu [Current status and trends of restaurant facilities Ukraine and Kharkiv region]. *Visnyk Lvivskoi komertsii noi akademii. Serii Ekonomichna*, 38, 137-141. [in Ukrainian].
7. Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of the State Statistics Service of Ukraine]. Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
8. Holovne upravlinnia statystyky u Kharkivskii oblasti [Main Department of Statistics in the Kharkov region]. Retrieved from <http://kh.ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
9. Ivanova, L.O., Muzyka O. M. (2012). Monitorynh svitovoho rynku hotelnykh i restorannykh posluh [Monitoring global market of hotel and restaurant services]. *Lviv: «Mahnoliia 2006»*, 226. [in Ukrainian].
10. Kravchenko O. M., Sokoly I. I. (2014). Development tendencies of Ukrainian Restaurant Industry. *Wirtschaft und Management: Theorie und Praxis: Sammelwerk der wissenschaftlichen Artikel*, Verlag SWG imex GmbH, Nurnberg, Deutschland, 1, 105 – 110. [in English]